

MARJALAKI KISS LAJOS, A TUDÓS TANÁR

Frisnyák Sándor

Frisnyák Sándor
(Fotó: Kiss Ágoston)

Tízéves voltam 1944-ben, amikor a sors megajándékozott azzal, hogy Marjalaki Kiss Lajos tanítványa lehettem.¹ Természetesen akkor még nem tudhattam, hogy első földrajz- és történelem szakos tanáromat a tanári pályám kezdetétől a mai napig tanító-mesteremnek fogom

tekinteni. Hatalmas életművét, tanári munkáját és azzal összekapcsolódó földrajzi és mikrotörténeti kutató tevékenységét, mint követendő példát, akkor ismertem fel, amikor már magam is katedrára álltam. Feladatteljesítem során, keresve a legjobb megoldásokat, gyakran felidéztem emlékezetemben Marjalaki Kiss Lajos oktató-nevelő tevékenységét, és a különböző helyzetekben megnyilvánuló magatartását.

Hatvan évvel ezelőtt, 1957-ben megalakítottuk a Magyar Földrajzi Társaság Miskolci Osztályát. Felkérésünkre Marjalaki Kiss Lajos is jelen volt az alakuló közgyűlésen, és megújította az 1914-ben kezdődő tagságát, amely a Magyar Földrajzi Társaság betiltása idején, 1949-ben megszűnt. A közgyűlésen elhatároztuk, hogy a különböző szakmai feladataink mellett felkutatjuk a Miskolcon és a megyében élt régi geográfusok munkásságát, tudománytörténeti örökségünket, melyet követendőnek tekintünk és tovább hagyományozunk. Komáromy József folyóirat szerkesztő javasolta, hogy a régen élt geográfusok mellett tudós kortársaink munkássága is legyen példaképünk. Így került sor 1959-ben Marjalaki Kiss Lajos addigi életművéről szóló – általa is lektorált – tanulmányom megírására, melyben, az általánosan helytörténetiróként tisztelt tanárt *történet- és földrajztudósként* jellemeztem. Nem

tévedtem, mert a földrajzi tankönyvei és egyes, hisztogeográfiai elemeket is tartalmazó művei alapján Fodor Ferenc „A magyar földrajztudomány története” című, 1940-es évek végén írt, de csak a rendszerváltozás után megjelent monográfiájában Marjalaki Kiss Lajost *földrajzi íróként* definiálta.²

Felhasználva az említett és később megjelent írásaimat, a következőkben foglalom össze Marjalaki Kiss Lajos tanári, tudományos és közéleti tevékenységét.

Tanári munkássága

Marjalaki Kiss Lajos tanári munkastílusát – időtávolságból, az emlékezetre építve – nehéz rekonstruálni és értékelni. Három évtizeddel ezelőtt, amikor születésének 100. évfordulóját ünnepeltük, az előadásom megfogalmazása előtt tanulmányoztam a régi pedagógiai-módszertani kézikönyveket és tanterveket. Az 1920-as és 1930-as években a polgári iskolai földrajztanítás módszertanára két szakdidaktikus, Sághelyi Lajos és Udvarhelyi Kendoff Károly tantárgypedagógiai művei gyakoroltak hatást. Iskolai emlékeim és az említett szerzők tanári kézikönyvei alapján Marjalaki Kiss Lajost a Sághelyi-követők közé soroltam, azzal a kiegészítéssel, hogy Udvarhelyi módszertani tanításai is érvényesültek pedagógiai gyakorlatában.³

Marjalaki Kiss Lajos *kiemelkedő tárgyi tudását, példaértékű emberi magatartását* – osztálytársaimhoz hasonlóan – már iskolásként is felismertem. Megkülönböztetett érdeklődéssel és fegyelmettséggel vettünk részt történelem- és földrajzórán. S ezt a különleges magatartást a tanár úr tiszteletet parancsoló megjelenése, nagy tudása és mélységes humanizmusa váltotta ki.

Marjalaki Kiss Lajos népben, nemzetben gondolkodó tudós tanár volt, aki a nagy változások időszakában is megőrizte vallási hitét, őseitől és tanáraitól örökölt értékrendjét. Történelem- és

¹ Az előadás kissé átdolgozott, bővített változata időközben megjelent (FRISNYÁK Sándor: Marjalaki Kiss Lajos tanári és történeti földrajzi munkássága. *Történeti Földrajzi Közlemények* 2018. 6. évf. 1 sz. 174-185.)

² FODOR Ferenc: *A magyar földrajztudomány története*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006. 664.

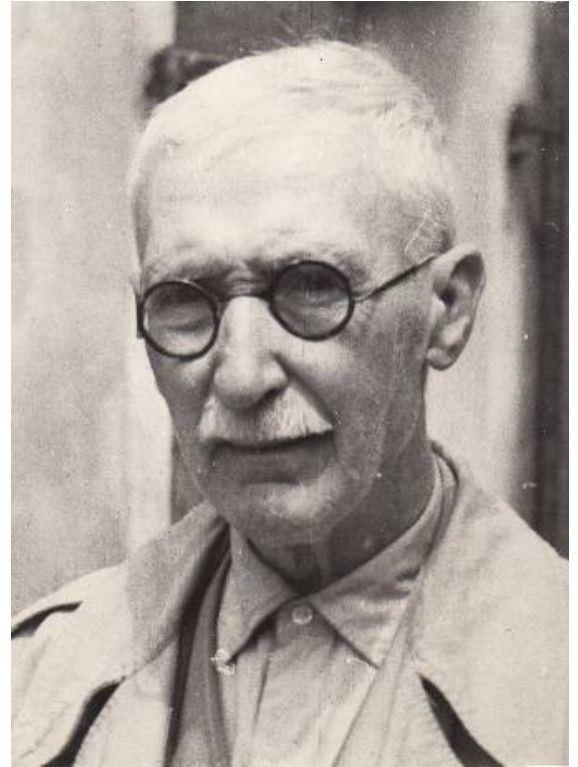
³ UDVARHELYI Károly – GÖCSEI Imre: *Az alsó- és középfokú földrajztanítás története Magyarországon*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 115-118; FRISNYÁK Sándor szerk.: *Udvarhelyi Kendoff Károly életműve*. Nyíregyháza, 2003. 5-9.

földrajzóráin arra törekedett, hogy erősítse magyarságtudatunkat, hazaszeretetünket és elmélyítse a szűkebb pátria, a szülőföld vagy a lakóföld iránti ragaszkodásunkat. Magyarország történetét a helytörténet tanításával kapcsolta össze. Négy év alatt a magyar történelem alapvonalai mellett keresztmetszetet kaptunk földrajzi környezetünk társadalom- és gazdaságtörténetéről, művészeti-művelődéstörténeti értékeiről, épített örökségünkről.

Nemzeti históriánk és a helytörténet azonban nem különült el, a tájhoz – a borsodi régióhoz – kapcsolódó ismeretek szervesen beépültek történelmi gondolatvilágunkba. Helytörténeti kutatásaiból következett, hogy a tantervi követelményeknél nagyobb terjedelemben foglalkoztunk városunk gazdasági életének idő- és térbeli változásaival. Igen érdekesen – olykor néprajzi elemekkel is színezve – tudta bemutatni a falvak és városok életét, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyét és szerepét.

Marjalaki Kiss Lajos a történelemtanításban az események leírása mellett az ok-okozati összefüggések feltárására is törekedett. Mesteri módon tudta megjeleníteni és folyamatos ismétléssel emlékezetünkbe rögzíteni a magyar nép történelmi korszakait, a korszakok alapvető jellemvonásait és folyamatait. S ebbe a fejlődési képbe tagolódtak be Miskolc és Borsod vármegye történetének leglényegesebb elemei.

Marjalaki Kiss Lajos *önálló munkastílus* kialakítására és alkalmazására törekedett, amelyben a modern tantárgy-pedagógiai (metodikai) követelmények érvényesültek. Korszerűsége abban rejlik, hogy az iránymutató módszertani vezérfeliratok alapelveinek megvalósítása mellett a tanári szabadság lehetőségeivel élve, egyéni

Marjalaki Kiss Lajos (Frisnyák Sándor, 1962)

megoldásokat alkalmazott. S ez a tananyag folyamatos tartalmi gazdagításában, átértékelésében és a változatos, az oktatási-nevelési célokat megvalósító módszerekben nyilvánult meg. Nagy felkészültséggel, logikusan építette fel óráit, amelyek mindig érdekesek voltak, aktivitásra, gondolkodásra serkentettek. Óravázlatot nem használt, információközlései mégis pontosak voltak, egymásra épültek, a lényeg- és problémalátásra irányultak. Sohasem kalandozott el, és mint később

az ismeretterjesztő előadásain is megfigyeltem, mellőzött mindenféle szükségtelen (időhúzó) kiegészítést. Nem a tankönyv szövegét adta elő, hanem a tantervben megadott témát olyan megközelítésben, feldolgozásban, ahogy azt pedagógiai-módszertani megfontolásból a legjobbnak látta. (Ez az általa írt földrajz-tankönyvekre is vonatkozik). Fordulatos gondolatmenet, áttekinthető egyszerűség, rendszerezettség és dinamikus előadásmód jellemezte.

Igen emlékezetesek a tantermen kívül tartott történelemórái, a tanulmányi séták, az emlékhelyek és a közgyűjtemények felkeresése. A

A miskolci 2. sz. polgári iskola (Frisnyák Sándor, 1970 körül)

történelem alapvető forrásait, az írásos és tárgyi dokumentumokat a levéltárban és a múzeumban mutatta be szakszerű magyarázatokkal kiegészítve. Az ősember életét az avasi tanulmányi sétán, a kalcedon-padokat feltáró bányagödörök mellett és a Szeleta-barlangban, az Anjou-kort a diósgyőri várban foglalta össze, a múltat idéző környezetben életközébe hozva a történelmet.

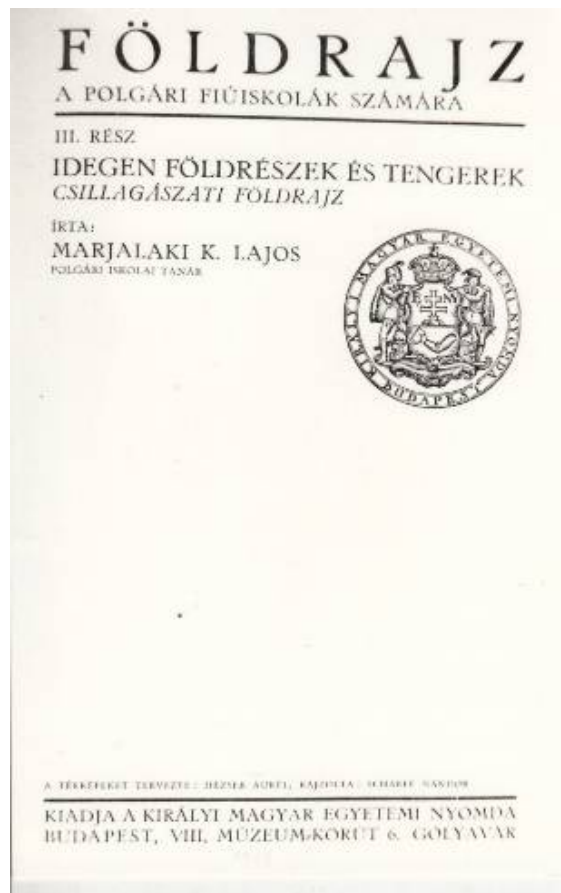
A múzeumlátogatás és az avasi tanulmányi séta minden tanév programjában szerepelt. A múzeumban a város- és megyetörténet tárgyi dokumentumai közül részletesen csak az éves tananyaghoz kapcsolódókat mutatta be, majd időt biztosított a kiállítás többi részének megtekintésére is. Az avasi tanulmányi séták komplex jellegűek voltak, megjelenítve a város természet- és településföldrajzát, történelmét és gazdasági életét, évenként ismétlődően egyre részletesebben, a koncentrikus módszert alkalmazva, szintézisalkotásra törekedve.

Az 1944-től 1948-ig terjedő időben a körülmények nem kedveztek az iskolai tanulmányi kirándulások szervezésének, de tanári kíséret nélkül – kis közösséget alkotva – bebarangoltuk Miskolc város földjét, a Bükk-hegységet Bánkút és a szentléleki kolostorromok térségéig, kerékpáron pedig Sajószentpéter, Boldva, Ónod és a Muhi-pusztá nevezetességeit kerestük fel. A helyválasztásban, a történelmi emlékhelyek felkeresésében a tanítási órák hatása érvényesült.

Földrajzóráin – a tanterv leíró, enciklopédikus jellegével ellentétben – a jelenségek és folyamatok összefüggéseit, a változások okait is feltárta. A topográfiai ismereteket szigorúan megkövetelte, a mai általános iskolai névanyagnál lényegesen többet kellett megtanulnunk. Történelem- és földrajzóráin a személyes élmények (pl. a hazai és külföldi utazásainak tapasztalatai, levéltári vagy régészeti kutatómunkája, híres emberekkel való találkozásai) úgy épültek be a tanóra menetébe, hogy azok a mondanivaló hitelét növelték és nem hatott dicsekvésnek. A Kárpát-medence földrajzának tanításakor – azon felül, hogy valóságismerete alapján színes képet rajzolt a tájakról, városokról és az itt élő etnikumokról – a népek egymásra utaltságát, a békés egymás mellett élés fontosságát hirdette. Azt is gyakran hangoztatta, hogy a Kárpát-medence, mint kultúrtáj, a magyarság és az együtt élő etnikumok közös alkotása és történelmi öröksége. A tananyagban nem szerepelt, de a 19. század közepén megindult integrált környezetátalakító (folyószabályozó és ármentesítő) munkálatok gazdaságfejlesztő jelentőségéről is beszélt a földrajz- és történelemórák anyagához kapcsolva, helyi példákat is megemlítve.

A polgári iskolában Marjalaki Kiss Lajos földrajzi tankönyveiből tanultunk. Később

megtudtam, hogy ezeket a tankönyveket egykori professzora, Littke Aurél javaslatára és az Egyetemi Nyomda felkérésére írta. A polgári iskolai tanterv előírásainak megfelelően a *földrajzi tananyagot alapvetően lineáris elrendezésben dolgozta fel*, de a negyedik osztályos tankönyvben visszatért a haza (a Magyar-medence) földrajzának magasabb szinten való tárgyalására. Az 1920-as évek közepén megjelent alternatív tankönyvsorozata több mint két évtizeden át, 1948-ig volt használatban. Az első kötet Magyarország földrajzát, pontosabban a Kárpát-medencét nagytájak szerinti tagolásban, a második Európát és Ázsiát tárgyalja. Az „Idegen földrészek és tengerek” című harmadik tankönyve külön fejezetben foglalkozik a csillagászati földrajz legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseivel is. A negyedik osztályos tankönyve a fizikai földrajzi és térképészeti ismeretek mellett Magyarország természet-, gazdaság- és politikai földrajzát foglalja össze. Az alapfogalmakat az első megjelenésük helyén magyarázza és később – a negyedik osztályos tankönyvében – az általános földrajzi ismereteket rendszerező fejezetébe is beépíti. Könyveiben a nagyobb fejezetek végén összefoglaló kérdéseket,

Marjalaki által írott tankönyv címlapja

vagy ahol az anyag természete megkívánja, táblázatokat közöl. Gazdag illusztrációs anyagát egy kiváló geográfus, a tállyai születésű *Hézszer Aurél* (1887-1947) állította össze. Marjalaki Kiss Lajos tankönyveit a lektorok, *Fodor Ferenc* (1887-1962) és *Kéz Andor* (1891-1968) véleménye alapján a legjobb földrajzi tankönyvek közé sorolhatjuk. Tankönyv-sorozata jelentősen hozzájárult a földrajzi műveltségünk gyarapításához, és nemzeti identitásunk erősítéséhez.⁴

Tudományos munkássága

Marjalaki Kiss Lajos tudós tanár volt: a tanítás, az érték közvetítés mellett tudományos kutató-, értékalkotó munkát is végzett. Tudományos kutatómunkáját a főiskolai évei alatt (1910-1913) kezdte, majd ezt követő első tanári munkahelyén, Abrudbányán folytatta, igénybe véve a megyeszékhely, Gyulafehérvár és az ősi iskolaváros, Nagyenyed könyvtárát és levéltárát. A többségében (=58%) román népességű kisvárosban – a tanári munkájához szükséges helytörténet és környezetföldrajz mellett – a Kárpát-medence demográfiai, etnikai és vallásföldrajzi kérdéseivel foglalkozott. Kutatómunkájának első eredménye, a magyar nyelvhatárról írt tanulmánya és térképe 1915-ben a Magyar Földrajzi Társaság folyóiratában, a Földrajzi Közleményekben jelent meg.

Miskolcra kerülve munkahelyi feladatainak ellátása mellett elsősorban helytörténetírással és a magyar nép eredetével foglalkozott. Az idő tájt a város és környéke természet- és társadalomtudományi vizsgálatával a középiskolai és jogakadémiai tanárok foglalkoztak. A Borsod-Miskolci Múzeum történetének ebben a szakaszában még nem tekinthető tudományos műhelynek, annak ellenére, hogy az ott dolgozó néhány munkatárs – a gyűjteményfejlesztés és tárlatvezetés mellett – lokális és mikroregionális kutatómunkát is végeztek.⁵ Marjalaki Kiss Lajos hamar kiépítette kapcsolatait a múzeummal, a városi és megyei levéltárral, továbbá a helyi tudományművelőkkel, írókkal és kultúráközvetítőkkel.

Csorba Csaba történész-levéltárigazgató szerint, már az 1920-as években „kialakult Marjalaki Kiss Lajos történészi munkásságának két fő

vonulata, a *történeti földrajz (topográfia)* és a *történeti statisztika*”.⁶

Marjalaki Kiss Lajos Miskolc történetének egy-egy időkeresztmetszetét tárta fel. A várostörténeti műveiben az ember lakóhely- és élettér-kialakító folyamatát, a létfenntartási tevékenység működését és a gazdasági szerkezetváltozásokat jeleníti meg. A „Miskolc földje és népe (1929)” című tanulmányában a történelmi fejlődésfolyamat – gazdasági tevékenységre koncentráció – szakaszait határozta meg, melyet ma is elfogadható, időtálló alkotásnak tekinthetünk. „Marjalaki Kiss Lajos olyan komplex módszerrel dolgozott, amely még a mai történész generáció számára is mintaszzerű” – ezt a megállapítást is Csorba Csabától idézem.⁷

A lokális vagy kistérségi folyamatelemző és rendszerező vizsgálatai értékes építőelemeivé váltak a rendszerváltozás után megvalósuló várostörténeti szintézisnek. Az egyes témakörök vagy fejlődésszakaszok leírásával foglalkozó tanulmányai, mint alapvető forrásművek beépültek a Dobrossy István által szerkesztett Miskolc város monográfia-sorozatába (1996-2007) és egyéb, lokális és regionális művekbe.

A magyar nép eredetével foglalkozó, a Nyugat c. folyóiratban (1930) és más periodikákban közölt tanulmányaival a kettős honfoglalás elméletének egyik – időben nem az első – megalapozója. Legfontosabbnak vélt megállapítása, miszerint a szarmata kortól kezdődően folyamatosan magyar csoportok lakták a Kárpát-medencét, nem nyert igazolást. Révész László szerint Marjalaki Kiss Lajos munkásságának ezt a szegmensét csak úgy tudjuk reálisan értékelni, ha megállapításait a kor tudásszintjéhez, a régészet és a történelemtudomány akkori eredményeihez mérjük.⁸

Marjalaki Kiss Lajos érdeklődése és kutatómunkája a néprajzra is kiterjedt. Bátky Zsigmond felkérésére – több kutatóponton végzett helyszíni vizsgálatai és levéltári források alapján – megírta a Sajó népi halászata c. tanulmányát, mely 1931-ben a Magyar Néprajzi Társaság Ethnographia c. folyóiratában jelent meg. Talán ennek is köszönhető, hogy Marjalaki Kiss Lajost az akkoriban szerveződő-megalakuló antropogeográfiai szakosztályba felvették, később a Néprajzi Társaság levelező és vidéki választmányának tagjává választották. Az antropogeográfiai

⁴ FRISNYÁK Sándor: Marjalaki Kiss Lajos földrajzi munkássága. *Borsodi Szemle* 1959/1. 67-69; Uő: Marjalaki Kiss Lajos, a tanár és földrajzi tankönyvíró. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 25. Miskolc, 1988. 60-64.

⁵ DOBROSSY István: A tudomány kiemelkedő egyéniségei Miskolcon a két világháború között - Marjalaki Kiss Lajos. In: *Miskolc város története V/2. 1918-tól 1949-ig*. Főszerk.: Dobrossy István. Miskolc, 2007. 366.

⁶ CSORBA Csaba: Marjalaki Kiss Lajos – Miskolc város történetének kutatója. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 25. Miskolc, 1988. 51.

⁷ Uo. 50.

⁸ RÉVÉSZ László: Marjalaki Kiss Lajos régészeti tevékenysége. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 25. Miskolc, 1988. 45.

szakosztályban olyan híres tudósok tevékenykedtek, mint pl. Bibó István, Bátky Zsigmond, Györffy István, Hézser Aurél, Kogutowicz Károly és Viski Károly.⁹

Az emberföldrajz, mely a természeti környezet (a geotényezők összessége) és az emberi tevékenység hatás- és kölcsönhatásrendszerét vizsgálta, az 1930-as években élte virágkorát. Az emberföldrajzi szemlélet és módszer alkalmazása Marjalaki Kiss Lajos tudományos munkásságában és földrajztankönyveiben is fellelhető.

Marjalaki Kiss Lajos település-, várostörténeti műveiben az emberi tevékenységek táji megjelenítésében – a levéltári források mellett – meghatározó jelentőségűek a helyszíni vizsgálatai is. Tanári zsebkönyveiből is tudjuk, hogy Miskolcra kerülése után megkezdte a város és környéke terpebejárását. 1920-ban, amikor a Nagysánc és a tapolcai Leányvár régészeti vizsgálatát végezte, már néhány tanítványát is magával vitte (nevüket a tanári zsebkönyvében megörökítette).¹⁰ Régészeti munkásságának legjelentősebb eredménye a Mezőnyéken 1923-ban feltárt avar temető.

Marjalaki Kiss Lajos tanári és több szakterületre kiterjedő tudományos kutatómunkája folyamatosan együtt haladt. Az 1948-as politikai rendszerváltozás után a progresszív szellemi alkotóköroket, értelmiségi tömörüléseket felszámolták. Marjalaki Kiss Lajos átmenetileg magára maradt, de magányos kutatóként folytatta levéltári forrásfeltáró munkáját, közlési lehetőségek nélkül is.

1956-ban H. Szabó Béla, a Borsodi Szemle alapító szerkesztője, 1957-ben Komáromy József – az akkor már meghatározó jelentőségű kutatóközpont, a Herman Ottó Múzeum igazgatója – a publikálási lehetőségek biztosításával egy új alkotókorszakot nyitott meg Marjalaki Kiss Lajos életében. Sajnos, az új alkotói életszakasz csak az 1960-as évek közepéig terjedt. Marjalaki Kiss Lajos hosszan tartó betegség után 1972. május 1-én halt meg.¹¹

⁹ MANN Viktorné: Marjalaki Kiss Lajos tudományos tevékenysége levelezéseinek tükrében. In: Marjalaki Kiss Lajos – Történeti tanulmányok. Dobrossy István szerk. *Miskolci Várostartörténeti Közlemények* 1. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987. 8.

¹⁰ Marjalaki Kiss Lajos tanári zsebkönyveit és a polgári iskolai tankönyveit a tudós leánya, M. Kiss Júlia gimnáziumi tanár 1972-ben nekem ajándékozta. Az értékes információkat tartalmazó tanári zsebkönyveket (összesen 36 db-ot) 2017. december 12-én a miskolci Herman Ottó Múzeumnak adományoztam /F.S./ (A 22 tanári zsebkönyv és 14 előjegyző naptár 72/2017 gyarapodási naplószámon lettek nyilvántartásba véve, s a Helytörténeti Dokumentumtárba kerültek. /Szerk./)

¹¹ BEKES Dezső: Elhunyt Marjalaki Kiss Lajos. *Napjaink* 1972/6. 4; BODGÁL Ferenc: Elhunyt Marjalaki Kiss Lajos. *Észak-Magyarország* 1972/102. 5.

Megközelítően mintegy kétszáz tudományos és ismeretterjesztő közleménye jelent meg a helyi monográfiákban, tudományos évkönyvekben, regionális folyóiratokban és napilapokban.¹² Nagyobb összefoglalásra, szintézisalkotásra – a megjelentetés feltételeinek hiánya miatt – nem vállalkozott.

Közéleti tevékenysége

Marjalaki Kiss Lajos Miskolc kulturális közéletében is aktív szerepet vállalt. Az 1920-as évektől kezdődően a Borsod-Miskolci Múzeumban, a Lévay József Közművelődési Egyesületben, a református egyházban, 1946-tól 1948-ig a Szabadművelődési Felügyelőségben, 1953-tól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat történettudományi szakosztályában tevékenykedett: tisztségeket látott el, kutatási eredményeiről előadásokat tartott.¹³ A tudományos egyesületek nagyrendezvényein és vándorgyűlésein is szívesen vállalt előadást Miskolcra vagy Borsod vármegyéről. 1927-ben Cholnoky Jenő (1870-1950) felkérésére a Nemzetközi Barlangkutató Kongresszus résztvevőinek miskolci tanulmányútján az Avas régészeti-történelmi emlékeit mutatta be és tartott német nyelvű városismertető előadást.¹⁴ Kiterjedt és magas színvonalú tudományos ismeretterjesztő tevékenységét Bugát Pál és Herman Ottó emlékéremmel ismerték el. Támogatta a Magyar Földrajzi Társaság helyi tagozatát és a Borsodi Földrajzi Évkönyv-sorozat szerkesztőit előadások és tanulmányírások vállalásával – és ami legtöbbször jelentett – a tanácsaival is.

Összegzésképpen megállapítható, hogy *Marjalaki Kiss Lajos munkássága szervesen beépült a honi földrajztudomány és Miskolc város oktatás- és tudománytörténetébe.*

* * *

¹² KIS Józsefné: *Marjalaki Kiss Lajos (1887-1972) műveinek válogatott bibliográfiája és Móricz Zsigmondtól kapott levelei*. Miskolc Városi Könyvtár Lévay József Könyvtára. Miskolc, 1987; SZÉKELYNÉ FORINTOS Judit: Marjalaki Kiss Lajoshoz írt tudománytörténeti jelentőségű levelek a Herman Ottó Múzeum Gyűjteményében. In: Marjalaki Kiss Lajos – Történeti tanulmányok. Dobrossy I. szerk. *Miskolci Várostartörténeti Közlemények* 1. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987. 235-244.

¹³ DEÁK Gábor: Marjalaki Kiss Lajos, a tanár és kapcsolata a református egyházzal. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 25. Miskolc, 1988. 54-59.

¹⁴ FRISNYÁK Sándor: Adatok a bükk-i barlangkutató történetéhez. *Borsodi Szemle* 1964/2. 92.

Marjalaki Kiss Lajos munkássága (az iskolában megismert szakmaszeretete és hivatástudata) meghatározó volt gondolkodásomra, pályaválasztásomra, életvitelemre és egész szakmai tevékenységemre. Szerencsés voltam, mert ez a hatás nem korlátozódott az iskolaévekre, pályakezdőként – együtt munkálkodva Miskolc város tudományos közéletében – ismét igen közeli kapcsolatba kerültem nagy tanítómesteremhez. S ez az emberi közelség olyan maradandó élmény és erőforrás, melynek hatása az idő előrehaladtával sem csökken.

*Marjalaki Kiss Lajos sírja az avasi temetőben
M. Kiss Júlia apja sírjánál
(Frisnyák Sándor, 1973. november 4.)*